

תולדות הציונות והישוב * מביאה דברי סימפוזיון על תנועת ביל"ו, שבו השתתפו חוקרים כמיכאל קונפנינו, שלמה מאמן, דויד ויטל ומתתיהו מינץ. מוצא הסימפוזיון הוא סיפרה של שולמית לסקוב, הביל"וויים, והיא גם הפותחת את הסימפוזיון. חוברת זאת, בעיקר את שאלת המיתוס ההיסטורי מול המציאות ההיסטורית של תנועה זו.

ראשון המשתתפים בסימפוזיון, הפרופסור מיכאל קונפנינו, הוא המרתק מכולם, והוא בוחן את ביל"ו לאור התנודות החברתיות אשר רווחו ברוסיה הרוסית צארית בשנות השבעים והשמונים למאה שעברה, תנועות אשר ניסו להתמודד עם האתגר הנדחיליסטי של ההגשמה האישית והצו המוסרי הנארודניקי של ההקשר רבני העצמית. אנשי ביל"ו ינקו מרשי גים הערכים אלה מפסיבתם האנושית החברתית הבלתי-אמצעי... קונפנינו מוסיף ומדגיש כי: "יש קווי דמיון בין דפוסי הארגון של קבוצות הנארודניקים ובין אלה של ביל"ו. הפרס המניין ההפסודות הוא כי בשתי הנקודות ניתן למצוא הקבלה לדפוסי הארגון שתוכננו פנימי נציגים ולביסוס דבריו מציין קונפנינו: "ביל"ו תבעה שחבריה היו רווקים (רוקות?), ולא ישא אשה כי משך תקופה מסוימת, וגם שגילם יהיה פחות מ-25 (היהודים החמניים הם: סקציון לעומתם גרם שיש להוציא לאור הורג כל מי שגילו מעל 30). כמו כן, על כל חבר להקדיש הכל למטרה ול"חברת ביל"ו" - כנות, מסירות-נפש, נאמנות..."

פרופסור שלמה מאמן מפרוץ את אג"ד הקמת ראשון-לציון בידי ביל"ו וממ"ד שכן בנייתו מערכת היחסים בין מייסדי ראשון-לציון, חברי ביל"ו ופקידי הבארון רון רוטשילד. פרופסור דויד ויטל, שעיקר התמחותו בציונות, מעורר שאלה היפותטיות: "כיצד היה הרצל מתייחס לביל"וויים? אילו הכיר אתם? והוא משבח בתשובה מעולם הספקולציות: "עשויות להיות סיבות אחרות להתנגדות אמצעית מצידו של הרצל לביל"וויים - לוא היה מודע לקיומם, או אילו פעלו בתקופתו..." ויטל מתייחס גם לעובדת היותם של חברי ביל"ו אנשי עלית.

ישראל קולת ממפה את ביל"ו במפת העליה הראשונה, תוך ציון העובדות: "אפילו סקירה שטחית מראה כי הביל"וויים היו רק אחת הקבוצות של עליה זו - קבוצה קטנה יחסית; ברור שאתה

בה, הפותחת מעט את עובדותיה של תנועה זו, שהפכה לסמל, למציאות מפורטת ועובדות, סמל שיש במרכיביו משום הצגת שאלות-יסוד המופנות גם לחברה הישראלית של שנת 1982.

חברה

מיתוס ומציאות

הפרופסור יעקב קלנר ז"ל, בספרו העליות הראשונות - מיתוס ומציאות, בוחן את ראשיתה של המדיניות החברתית בתקופה הראשונה של צמיחת היישוב העברי בארץ-ישראל. בספרו הוא משלב בחינה זו כמידע של חוקר מדעי החברה עם זווית ראיה של היסטוריון. קלנר בוחן את ראשיתו של היישוב כפי ש"נבנה" עלה לארץ ב-1878. שביצע הפרדה בין "תכלית" ו"מכשיר" בנושא עלייתם של יהודים לארץ-ישראל, כאשר העיקר מתמקד בתכלית שהיא ישוב א"י.

במאמרו השני, עליה אידיאולוגית ומדיניות מפרספקטיבה היסטורית, מביא קלנר את תיאור התפתחותה של מדיניות העליה בימי העליה השנייה, כאשר ההיקף גדל והתעורר הצורך לפיקוח בימי עליה זו נוסחה הגישה של פיקוח על העליה, ש"אוהה גישה להשיג באמצעות מרות טוטאליטית של הקולקטיב על הפרט, גישה ש"עימה מזהה א"י גורדון והשלטת ב"מדיניות העליה עד עצם היום הזה.

פרק מרתק הוא הפרק מרד המחיישבים בראשון-לציון 1887 ומרד המהגרים היהודיים בניו-יורק, 1882, שתי מרידות בעלות אפיונים דומים, שקלנר מזהה בהן גם את השוני: המהגר השלישי פוסי לארצות-הברית, אחרי שקיבל סיוע ראשוני לקליטתו, נדרש לעמוד ברשות עצמו ואין מצפים ממנו שישמש מכשיר לעומת מטרות קולקטיביות. לעומת זאת, העולה לארץ-ישראל נדרש למלא פונקציה חברתית מוגדרת ביותר ולהתאים התנהגותו למטרות הקולקטיביות.

במאמר הכותרת העליות הראשונות - מיתוס ומציאות מתאר קלנר את ריכוז העזרה כפי שנעשה למהגר לארץ-ישראל, אל, ריכוז בדרך כפייתית למדי, על מנת לחייב את הפרט לפעול למען הקרוב

הרחוב הראשי בזיכרון-יעקב (1883) ביל"ו: קבוצה קטנה במפעלות העליה היהודית

לקטיב. תהליך זה, דומה שהוא תהליך שלילי, שניתן להבין באמצעות את ה"סלידה הרווחת כיום בחברה הישראלית לריכוזיות השלטונות נוסח ימי מפא"י ההיסטורית והמערך.

* יעקב קלנר - העליות הראשונות - מיתוס ומציאות; סבוא: ד"ר אהרון פיין; הוצאת מגנס; 168 עמ' (כריכה רכה).

האמת מארץ ישראל, מחאה ביקורתית ותיקון הוא המאמר האחרון בספר, שבו מעמיד קלנר את דברי הביקורת שהש"י מיעזר הסופרים לוינסקי וסלוצקי על מאמרו של אהרן-העם האמת מארץ-ישראל שראה-אור בשנת 1891. במאמרו זה השמיע אהרן-העם דברי ביקורת קשים על הישגיו המועטים של הישוב היהודי בעשור הראשון להיווסדו. בעוד אהרן-העם מטיף לריכוזיות ואידיאולוגיות של תהליך היישוב בארץ, הרי סלוצקי וסלוצקי וסלוצקי מתנגדים לה, ורואים בהן התרעלות מצרכי הפרט של המתיישבים. העליות הראשונות מיתוס ומציאות הוא ספר מעורב של סוציולוגיה והיסטוריה של ראשית ימי ההתיישבות בארץ, כאשר האידיאולוגיות והמעשים הנבחנים בו, כמו עומדים עד עצם היום הזה בחיובת בחברה הישראלית.

דמות

רוטשילד

לא ברור מה הביא את ד"ר גלעדי ומרדכי נאור לחבר את הביוגרפיה הרדודה והשטוחה רוטשילד - "אבי ה"יישוב" ומיפעלו בארץ ישראל - שראתה אור באחרונה. את המוטו של הספר הביאו המחברים מפי רוטשילד, בשער האחורי של העטיפה: "יכולת לבחור לי אנשים זולים יותר, אך תחת זאת פחתי באיכרים יהודים."

סיפורם של גלעדי נאור הינו ספר חדמימדי, ומחליק פלומטים על דמותו של "אבי היישוב" כפי שכונה רוטשילד במשך שנים רבות. הפתיחה המתארת את הבארון רוטשילד הקשקש, משתרע על ריצפת ארמנו ומשתובב מעל למ"ס פות ארץ-ישראל בנוכחותו של נחום פוקולוב, בצירוף הציטוט מפיו של הסופר שלום אש, שכינוהו "כירשון לארץ-ישראל" - יש משום הסתודדות הקורא, עוד בטרם החל לעיין בספר.

הרושם למיקרא ספר זה, כי מדובר בספר ייצוא שנועד לתורם המגבית היהודית-המאחדת הממוצע ולא לקורא הישראלי, ולראייה: תיאור פגישתו הראשונה של הבארון רוטשילד ביוסף פיינברג מראשון-לציון, המשכנע את הבארון לסייע בקיפומה פרט המושבה. על פיינברג כותבים גלעדי נאור: "מקום מצוינו הנוכחי - המעשבה החדש" שה ראשון-לציון, שהוקמה זה לא מכבר מדרום-מזרח ליפו." הפרק ארץ ישראל 1882 הוא שטוח ורדוד, והקורא שעיין בספרו של חיים חיסין מסע בארץ ה"מובטחת (ראה: מסעות) יעלה חיוך לי מיקרא ההגדרות והתיאורים על מצבם של היהודים והארץ באותה עת. אין גלעדי נאור יכולים להתעלם מאכזריותה של הפקידות של הבארון רוטשילד בארץ-ישראל, אבל יחד עם זאת, הם מרככים אכזריות וגבחות-לב של אותה פקידות בספק טענות, ספק תירוצים.

אין ספק כי דמותו של הבארון אד-מוגד ה"רוטשילד היא דמות חשובה בספר יישובה של ארץ-ישראל. אלא שגלעדי נאור אינם בוחנים את דמו"תו בכלים של היסטוריון. למשל: הבארון ניסה לייסד במושבותיו מעין מיני חקלאות צרפתית - דבר שלא עמד במבחן המעשה והוכח לרוב כשיגיון, כמו הסיפור הבא, שגלעדי נאור מביאים בלשונם:

"תשומת-לב מיוחדת ניתנה לשני גיי-דולים: בשנות התשעים נמטעו מרחבי הבארון מאות דונאמים של עצי תות כדי להזין בעליהם תלעי-משי, שאותן עיבדו לסיבי-משי במטוויה שהוקמה ב"ראש-פינה. לבארון היו תקוות רבות כי כיוון זה... בעניי-רצוהו הוא כבר ראה את ראש-פינה כדמשק (מרכז נודע לי-טוויית משי בימים ההם) שנייה כמו-רתי-התיכון. אחד השקולים לגבי חרי-

* ד"ר גלעדי נאור / מרדכי נאור - רוטשילד - "אבי היישוב" ומיפעלו בארץ-ישראל; הוצאת כתר 135 עמ' (כריכה רכה).

רת ראש-פינה במרכז לתעשיות-המשי היה מתן תעסוקה לאנשי צפת... כיסודי-המעלה נידלו אנשי הבארון שיחי גרא"י ניו, שושנים ויסמן, כדי להפיק מהם בשמים. במרשבה נכנה בית-חרושת ל"הפקת בשמים, והבארון קיווה כי תוצרתו תתחרה בכשמים הנוצעים של פאריס..."

תעשיות המשי והבשמים של הבארון נמצאו כבלתי מתאימות לארץ. כבר מימי הראשית של חזירתו לשל"ט טון במושבות, החלו גואים המתחים בין פקידיו של הבארון ובין המתיישבים ה"חלוצים. הבארון רוטשילד הגיע ב-1887 לביקור בארץ, ולשיא באותה עת הגיעו פקידיו של הבארון, שגירשו את מ"כ" אל הלפריין, שהקים אגודת-פועלים, מראשון-לציון. כאשר הגיע הבארון ל"ראשון-לציון, הבחין ביוסף פיינברג, מי שגייסו לנושא ההתיישבות, והבארון זרק לעברו בכעס: "אתה הכנסת אותי לתוך עסקי-ביט זה. וכאשר משכיל היה עליך לשמור כי לא תגיע המריבה (עם הפקידות) לירי מרובה כזה. מכור נח" לתך וצא מפה!" אבל פיינברג שלא נבהל מאיומי הבארון השיב לו: "כל המיליונים שלך לא יספיקו לך!" המ"כ חברים גלעדי נאור, לא השכילו לעשות בספר זה את השימוש ההיסטורי שהיה עליהם לעשות, אלא הביאו זאת כפיקנטריה בצד הישגי הבארון. אין ספק שנדבנותו של הבארון היתה אומנם נדבנות, אך לא רק לשם שמיים. פה ושם, בין פרקי הספר, מתגלים רמזים כבויים, העוסקים בראייה העיסוקית של הבארון, רמזים המעידים על מעין אימפריאליזם כלכלי של האדם העשיר על אדמות באותה עת.

פרקי המרדיות בוכרון-יעקב ובמוכ"ר בתיה, מעידים על אמצעי-השלטה של הבארון ופקידיו, אמצעים, שיחס ה"ראסיים הערביים לעובדי-החקלאות המ"גיעים כיום מהשטחים לעומתו, הוא כי בחינת הומאניזם צרוף.

בפרק אנטומיה של כישלון - פני"ש שח הרצל-רוטשילד כושלים גלעדי נאור את כישלונם הגדול. שניהם אינם מבחינים בנפש האדם עתיר-הנכסים, ו"המנהיג לעתיד לבוא, שאש המולדת היהודית בעצמותיו. מעיד על כך תי"אורו של הרצל את פגישתם: "אני ישאלתי אם הוא מכיר את שאפתי. ואז התפרץ ודיבר כמעין השוטף. הוא שמע עלי כעל נזיר-מטופח דתי, והתחיל לדיבר ארוכות כדי לסתור את תוכניתי, שהתברר כי לא דע אתה היטב... יר"שה לי קורם לבאר ל"ה הוא שתק. משי"תאה החוצפת, ואני התחלתי: מושבה זוהי מדינה קטנה, מדינה זוהי מושבה גדולה... הוא רוצה לעשות מדינה קטנה ואני רוצה לעשות מושבה גדולה..."

זילול ברוטשילד מציג אהרן-העם, שנתר פפוריפה אחרי פגישה עימו, ש"במהלכה אמר הבארון: "יישוב ארץ-ישראל אני עשיתי, אני לכרי, ואין זכות לשום אדם, לאכרים או לחברות להתיקב בעינינו ולהוות דעה במעשה יר"י."

כישלונם של רוטשילד מאת גלעדי נאור, הוא כישלון של חוסר פרספקטיבה, וראייה של הכנת "ספר סוכנות" הנקרא כספר מוזמן. האותיות הקטנות בעמוד הפתיחה: "יצא לאור בחסות קרן הבארון אדמונד דה-רוטשילד" כמו מסבירות את חולשותיו של הספר, שהן חולשות מתבררו.

בגיליון הבא של

„העולם הזה“ יובא

החלק השני של

סקירת

ספרי ארץ-ישראל